<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ

સ્પેશ્યલ ક્રિમિનલ એપ્લિકેશન (ક્વોશિંગ) નં.૨૬૨૩/૨૦૧૪

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

==

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના રીપોર્ટર્સને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી છે?	હા
૨	રીપોર્ટરને મોકલવામાં આવે કે નહીં?	હા
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતીય બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ	ના

	હુકમના અર્થઘટન અંગે કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સમાયેલ છે?	
૫	શું સિવિલ જજને પરિપત્રિત કરવામાં આવે કે કેમ?	હા

==

તુષાર હરિભાઈ ગોંડાલિયા અને ૪....અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય....સામાવાળા(ઓ)

==

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(ઓ) ક્રમાંક ૧ – ૫ તરફથી શ્રી આશિષ એમ. ડાગલી, વકીલ;

સામાવાળા(ઓ) ક્રમાંક ૧ તરફથી શ્રી એ.એન. શાહ, અધિક જાહેર વકીલ

==

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

તારીખ : ૦૧/૧૨/૨૦૧૪

સી.એ.વી. ચુકાદો

૧. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની આ અરજી દ્વારા, અરજદારો મૂળ આરોપી વ્યક્તિઓ સત્ર કેસ ક્રમાંક ૧૨૦ ઓફ ૨૦૧૧ માં આંક ૧૪૫ નીચે રાજકોટના માનનીય ૨મા અધિક સત્ર ન્યાયાધીશશ્રીએ તા. ૧૯મી જૂન, ૨૦૧૪ના રોજ આપેલા હુકમની કાયદેસરતા અને માન્યતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવવા માંગે છે, જેના દ્વારા અત્રેના અરજદારોની તરફેથી બચાવ પક્ષના વકીલે સાક્ષીના પુરાવાના એક ભાગની ગ્રાહ્યતા અંગે ઉઠાવેલા વાંધાઓ નામંજૂર કરવામાં આવ્યા હતા.

૨. આ અરજી ઉદ્‌ભવવા પામવા માટેના તથ્યોનો સાર નીચે મુજબ રજૂ કરી શકાય:

(એ) મારી સમક્ષના અરજદારો સત્ર કેસ ક્રમાંક ૧૨૦ સન ૨૦૧૧ માં મૂળ આરોપીઓ છે. તેઓ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૪બી, ૩૦૬, ૪૯૮એ ને કલમ ૧૧૪ સાથે વાંચી તથા દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમની કલમો ૪ અને ૭ હેઠળ દંડનીય ગુનાના સંદર્ભે રાજકોટના ૨જા એડિશનલ સેશન્સ જજની અદાલતમાં વિચારણા હેઠળ છે. મારી સમક્ષનો અરજદાર ક્રમાંક ૧ તે મૃત્યુ પામેલાની પતિ છે જેણે આત્મહત્યા કરી હતી અને અન્ય અરજદારો પતિના કુટુંબના સભ્યો, અર્થાત્ સસરા, સાસુ અને નણંદ છે.

૩. એવું જણાય છે કે મૃતકની માતા, એટલે કે શ્રીમતી ભાનુબેન ભટ્ટી, સાક્ષીપેટીમાં હતી અને બચાવ પક્ષના વકીલ દ્વારા તેમનો ઉલટ–તપાસ કરવામાં આવી રહ્યો હતો. પીડિતાની માતાને બચાવ પક્ષના વકીલ દ્વારા તેમના પોલીસ

નિવેદનમાં રહેલ એક છૂટ અંગે સામનો કરાવવામાં આવ્યો હતો, તે અર્થમાં કે તેમણે પોલીસ સમક્ષ એવું જણાવ્યું નહોતું કે એક પ્લોટના વેચાણ અનુસંધાને પ્રાપ્ત થનાર વેચાણ રકમ, જેની માલિકી તેમના પતિની હતી, તેમની મૃત્યુ બાદ તેમની દીકરીઓ વચ્ચે સમાન રીતે વહેંચવાનો તેમણે પ્રસ્તાવ કર્યો હતો. સાક્ષીએ આ વાત સ્વીકારી હતી અને જબાનીમાં જણાવ્યું હતું કે તેમણે તેમના નિવેદનમાં પોલીસ સમક્ષ આવી હકીકત જણાવી નહોતી. તેમ છતાં, તે સમયે તેમણે તપાસની કાર્યવાહી દરમિયાન નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં પોલીસ સમક્ષ આવી હકીકત જણાવવી કેમ રહી ગઈ હતી તે અંગે સ્પષ્ટીકરણ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો.

૪. એવું જણાય છે કે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે સાક્ષીને સ્પષ્ટતા કરવાની મંજૂરી આપવી યોગ્ય માનેલી હતી અને તેવી સ્પષ્ટતા શ્રીમતી ભાનુબેનના પુરાવામાં પણ સમાવી લેવામાં આવી હતી.

૫. બચાવ પક્ષના વકીલે નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી આવી પ્રક્રિયા અંગે ગંભીર આક્ષેપ ઉઠાવ્યો હતો, એ આધારે કે એકવાર કોઈ સાક્ષીને તેના અથવા તેની પોલીસ નિવેદન દ્વારા વિરોધાભાસ દર્શાવવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે, ત્યારે તે સાક્ષી પાસેથી તે બાબતનો ઈનકાર કરવો અથવા તેને સ્વીકારવો એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. જોકે, બચાવ પક્ષના જણાવ્યા મુજબ, સાક્ષીને એ બાબત સ્પષ્ટ કરવાની પરવાનગી આપવી જોઈએ નહીં કે તેણી પોતાના પોલીસ નિવેદનમાં પોલીસ સમક્ષ એવો તથ્ય કેમ રજૂ કરી શકી

નહોતી, જે તથ્ય અંગે તેણીએ તેથી પ્રથમ વખત અદાલત સમક્ષ પોતાની ઉલટ–તપાસ દરમિયાન નિવેદન આપ્યું હતું.

૬. એવું જણાય છે કે એવો વાંધો બચાવ પક્ષના વકીલ દ્વારા નીચલી અદાલત સમક્ષ મુખ્યત્વે આ આધારે ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે જો આવી સ્પષ્ટીકરણો રજૂ કરવાની અને જુબાનીનો ભાગ બનાવવાની મંજૂરી અપાશે, તો આવા સાક્ષીની અસરકારક રીતે ઉલટ–તપાસ કરવાનો આરોપીને રહેલો અધિકાર બચાવ પક્ષને ગંભીર રીતે હાનિ પામશે અને તેનો ભંગ થશે. બચાવ પક્ષના વકીલની તરફથી નીચલી અદાલત સમક્ષ વાંધો ઉઠાવતા રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જો કોઈ સાક્ષીને હકીકત સંબંધિત પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે અને તેવા હકીકત આધારિત પ્રશ્ન અંગે એવા સાક્ષી તરફથી કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આવે, તો તેનો વિચાર કરી શકાય. પરંતુ, જ્યાં સુધી વિરોધાભાસો અને કબૂલાતમાં થયેલ ચૂક સંબંધિત પ્રશ્નોનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી તે બાબતમાં સાક્ષીને પોતાની તરફથી અનાયાસ નિવેદન કરવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં અને તેને અગ્રાહ્ય ગણવું જોઈએ.

૭. વિવાદિત હુકમ પરથી એવું જણાય છે કે એવો વાંધો નીચલી અદાલતે આ નોંધ સાથે નામંજૂર કર્યો હતો કે તે અંતિમ ચુકાદામાં વિચારવામાં આવશે. તેમ છતાં, નીચલી અદાલતે ઉઠાવવામાં આવેલ વાંધાની કાયદેસરતા અને માન્યતા અંગે ચર્ચા કરીને કારણસભર હુકમ પસાર કરવો યોગ્ય માન્યો, અને તે જ મારી સમક્ષ પડકારનો વિષય છે.

૮. બચાવ પક્ષની તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલ વાંધો નામંજૂર કરતાં, માનનીય ન્યાયાધીશે નીચે મુજબના નિરીક્ષણો નોંધ્યા:

"૭. હલફનામા–સાક્ષ્યનો નીચેનો ભાગ (આંક ૧૪૫) આ અદાલત સમક્ષ વાંચવામાં આવ્યો હતો. ...ગુજરાતી ભાગ"...આથી, વિદ્વાન વકીલ દલીલ કરે છે કે, ઉક્ત ભાગ અર્થાત્, ...ગુજરાતી ભાગ.....એક સ્વૈચ્છિક નિવેદન છે.

૮. શ્રી દેસાઈએ 'સ્પષ્ટીકરણ' શબ્દના શબ્દકોશીય અર્થ પર આધાર રાખવા માટે વેબસ્ટર્સ ન્યૂ કોલેજિયેટ ડિક્શનરી પર આધાર રાખ્યો છે. ઉક્ત શબ્દકોશમાં આ પરિભાષાને નીચે મુજબ સમજાવવામાં આવી છે: "(૧) સમજાવવાની ક્રિયા અથવા પ્રક્રિયા (૨) જે કંઈ સમજાવે તે, (૩) ગેરસમજ દૂર કરવા અથવા મતભેદોનું સમાધાન કરવા માટે રચાયેલ પરસ્પર ચર્ચા". તેમણે 'સ્પષ્ટીકરણ' શબ્દ સમજાવવા માટે ભારત સરકારની કાનૂની શબ્દાવલી, ૧૯૮૮ આવૃત્તિ, પર પણ આધાર રાખ્યો. ઉક્ત શબ્દકોશ 'સ્પષ્ટીકરણ' શબ્દનો નીચે મુજબ અર્થ આપે છે.

"જે સ્પષ્ટ કરે છે" [અનુ.૨૫(૨)(બી), સ્પષ્ટીકરણ

(૧), બંધારણ.]" તેના જ આધાર પર તેમણે વ્યાખ્યાને સ્પષ્ટીકરણથી અલગ પાડવાનો પ્રયાસ કર્યો. તેમણે રજૂ કર્યું કે સ્વૈચ્છિક નિવેદનો સ્પષ્ટીકરણો છે અને, તેથી, તે સ્વીકાર્ય ગણવા યોગ્ય નથી.

૯. તેથી, તેમણે આ અદાલતનું ધ્યાન તે જ સાક્ષીની જુબાનીના નીચેના ભાગ તરફ દોર્યું, જે આ પ્રમાણે વાંચાય છે: ....ગુજરાતી ભાગ......" ઉપરોક્ત ભાગ વાંચીને, વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી કે ઉપરોક્ત ભાગમાંથી નીચેનો લખાણ સ્વૈચ્છિક નિવેદન બને છે. ......ગુજરાતી ભાગ....."

૧૦. શીખેલ અધીવક્તાએ તેથી રજૂઆત કરી હતી કે ઉલટ–તપાસમાં સાક્ષી માટે સ્વૈચ્છિક નિવેદન કરવું ગ્રાહ્ય નથી, પરંતુ ઉલટ–તપાસમાં સાક્ષી માત્ર સાધારણ 'હા' અથવા 'ના' એવો જવાબ જ આપી શકે. તેમણે જણાવ્યું કે માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે સાક્ષી સ્પષ્ટ 'હા' અથવા 'ના' એવો જવાબ આપે, ત્યારે આરોપીના કહેવા પર આપવામાં આવેલ સૂચન નોંધ પર આવી શકે. તેમણે રજૂઆત કરી કે જો આવા સૂચનના પરિણામે કોઈ અનિશ્ચિતતા બાકી રહે, તો ફરિયાદ પક્ષને સાક્ષીનું પુનઃપરીક્ષણ કરવાની મુક્તતા છે. તેમણે રજૂઆત કરી કે અહીં ઉપર ઉદ્ધૃત કરાયેલ ભાગમાં પ્રશ્ન માત્ર 'દહેજ' શબ્દને લગતો છે, એટલે કે उक्त શબ્દ સાક્ષીએ પોતાના નિવેદનમાં ઉલ્લેખ્યો હતો કે અન્યથા. તેમણે રજૂઆત કરી કે આવા પ્રશ્નના જવાબમાં કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આપી શકાય તેમ નથી અને કાયદાની દૃષ્ટિએ તે ટકાઉ નથી, કારણ કે સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવતું કોઈપણ સ્પષ્ટીકરણ આરોપીને ગંભીર હાનિ પહોંચાડે. અંતે તેમણે બે નિર્દેશોનો ઉલ્લેખ કર્યો, જે નિર્દેશો નીચે મુજબ છે: [૧] ૧૯૭૧ (૩) એસ.સી.સી. ૪૩૬, ૃધિષ્ઠિર વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્યનો મામલો, અને [૨] (૧૯૬૯) ૧૦ જી.એલ.આર. ૩૬૧, નટવરલાલ દામોદરદાસ વિ. ગુજરાત રાજ્યનો મામલો.

૧૩. આ અદાલતે પણ આ વિષય પર ભારે પરિશ્રમપૂર્વક સંશોધન કર્યું છે અને કેટલીક સત્તાવાર ન્યાયનિર્ણયો સુધી પહોંચી છે, જેઓનો ઉલ્લેખ આ હુકમમાં યોગ્ય સ્થળે કરવામાં આવશે. પ્રથમ તો આરોપીના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલ કેસ કાયદાનો વિચાર કરવો યોગ્ય રહેશે. આરોપીના વિદ્વાન વકીલે ઉધીષ્ટિર (ઉપરોક્ત) ના કેસ પર આધાર રાખતાં, ઉક્ત જર્નલ દ્વારા તૈયાર કરાયેલ હેડ-નોટ પર જ ભાર મૂકવાનું પસંદ કર્યું છે. ઉક્ત હેડ-નોટનું મુદ્દા-(૨) આ પ્રમાણે છે: "(૨) જ્યારે સાક્ષીઓએ નિવેદિત કરેલ કોઈ ચોક્કસ હકીકતનો ઉલ્લેખ એફ.આઈ.આર. તેમજ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનોમાં બંનેમાં જોવા મળતો નથી, ત્યારે તે સુધારો ગણાય છે અને તેને ધ્યાનમાં લઈ શકાય નહીં." ઉક્ત જર્નલના લેખક પ્રત્યે ઊંડા આદર સાથે, આ અદાલતને ઉક્ત ચુકાદાના લખાણમાં ઉક્ત હેડ-નોટમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલો સચોટ વાક્યપ્રયોગ મળ્યો નથી. ચુકાદામાં ક્યાંય એવું જણાવ્યું નથી કે જ્યારે સાક્ષીને તેના પોલીસ સમક્ષના નિવેદનથી સામનો કરાવવામાં આવે, ત્યારે તેને કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આપવાથી રોકી દેવાયો હોય. તેના વિરુદ્ધ, ઉક્ત કેસની હકીકતોમાં, અદાલત સમક્ષ ફરિયાદપક્ષના સાહેદ -૧ અને ૬ નો અભિપ્રાય એવો હતો કે તેમણે આરોપી ક્રમાંક ૧ અને રાજકુમારને સુરજકુમારનું ગળું દબાવતા જોયા હતા અને આરોપી ક્રમાંક ૨ એ સુરજકુમારના મોઢામાં કપડું ઠાંસ્યું હતું, તેમજ શિવકુમારે સુરજકુમારને પકડી રાખ્યો હતો. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૫૧ હેઠળના નિવેદનમાં તેમણે એવું જણાવ્યું હતું કે ઘરની બહાર આવી પછી તેમણે બહાર ઘણા લોકોને જોયા, પરંતુ તેઓ ચાલ્યા ગયા.

પોલીસ સમક્ષના નિવેદનમાં રહેલી આ ઉણપો અંગે ઉક્ત સાક્ષી ફરિયાદપક્ષના સાહેદ -૧ અને ૬ નું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ પોલીસએ તેમના નિવેદનો સંતોષકારક રીતે નોંધ્યા નહોતા તે સિવાયનું કોઈ સંતોષકારક સ્પષ્ટીકરણ અદાલતમાં આપવામાં આવ્યું નહોતું. તેથી, ઉપરોક્ત પરથી આ અદાલત જે તારણ કાઢે છે તે એવું છે કે માત્ર સ્પષ્ટીકરણ આપવાનું પોતપોતે પ્રતિબંધિત નથી. માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે આવા સ્પષ્ટીકરણો નોંધ પર રહેલા પુરાવા સાથે સુસંગત ન હોય, ત્યારે અદાલત તેમાં વિશ્વાસ રાખશે નહીં અને તેવી પરિસ્થિતિમાં અદાલત આવા સ્પષ્ટીકરણોને સુધારો ગણશે. સાક્ષીને સ્પષ્ટીકરણ રજૂ કરવાની મંજૂરી ન આપવી અને કોઈ સ્પષ્ટીકરણને મૂલભૂત સુધારો માનીને તે પર વિશ્વાસ ન કરવો, આ બંને બાબતો સંપૂર્ણપણે જુદી છે. તેથી, વિદ્ધાન વકીલે ઉધીષ્ટિર (ઉપરોક્ત) ના સિદ્ધાંત પર મૂકેલ આધાર અયોગ્ય છે અને ઉક્ત સત્તાનિર્ણયને એ પ્રસ્તાવ માટે સત્તારૂપ માનવામાં આવી શકે નહીં કે ઉલટ-તપાસ દરમિયાન સાક્ષી કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આપી જ શકતો નથી.

૧૫. આથી, માનનીય હાઈકોર્ટે જે અવલોકન કર્યું હતું તે એ હતું કે ત્રાહિત પક્ષ, જે ન તો આરોપી છે અને ન તો માલિક, તે પોતાની ઇચ્છા મુજબ સ્વૈચ્છિક નિવેદન આપી શકતો નથી (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે). ઉપરોક્ત અવલોકનનો સાર એ છે કે સાક્ષી માત્ર ફરિયાદ પક્ષે આરોપીનો દોષ સિદ્ધ કરવા માટે જે પ્રશ્નો તેને પૂછ્યા હોય, તેના દ્રષ્ટિકોણથી જ જવાબ આપશે. તે પોતાની અલગ કથા,

અર્થાત્ મુદામાલ વસ્તુઓ અંગેના પોતાના દાવા વિશે, રજૂ કરી શકતો નથી. તેમ છતાં, આવી પદ્ધતિનો અર્થ એવો નથી કે સાક્ષીને જ્યારે પ્રતિવિચારણામાં પ્રશ્નો પૂછવામાં આવે ત્યારે તે પોતાનું સ્પષ્ટીકરણ આપી જ શકતો નથી. એવા સેંકડો પ્રશ્નો હોઈ શકે છે કે જેઓનો જવાબ માત્ર સરળ ‘હા’ અથવા ‘ના’માં ક્યારેય આપી શકાય નહીં. કોઈ ચતુર વકીલ એવો પ્રશ્ન ઘડી શકે કે જો તેનો જવાબ ‘હા’ અથવા ‘ના’માં આપવામાં આવે, તો બંનેમાંથી કોઈપણ જવાબ સમાન રીતે દોષારોપક બને. ઉદાહરણ તરીકે, જો સાક્ષીને એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે કે, “શું તમે તમારી પત્નીને મારવાનું બંધ કર્યું છે?” તો તે પ્રશ્નમાંથી એવો અર્થ નીકળે કે સાક્ષી પોતાની પત્નીને મારતો હતો અને આગળનો પ્રશ્ન એ છે કે શું તેણે તેને મારવાનું બંધ કર્યું છે? આથી, સાક્ષી દ્વારા આપેલો જવાબ હકારાત્મક હોય કે નકારાત્મક, બંને સ્થિતિમાં એવો જ અર્થ નીકળે કે સાક્ષી પોતાની પત્નીને મારતો હતો. આવી પરિસ્થિતિમાં, સાક્ષી એ સ્પષ્ટ કરે કે તે પોતાની પત્નીને ક્યારેય મારતો જ ન હતો, તે જ યોગ્ય ગણાય. આથી, માનનીય વડી અદાલતના એક પ્રસંગોપાત અવલોકનને, તે પણ સંપૂર્ણપણે સંદર્ભવિહોણું કરીને, વિદ્વાન વકીલે એવો તર્ક પસંદ કર્યો છે કે પ્રતિવિચારણામાં સાક્ષી દ્વારા સ્પષ્ટીકરણ આપી શકાય નહીં.

૨૦. આમ, ઉપરોક્ત ચર્ચાના આધારે, સામાવાળા ઉલટ-તપાસ દરમ્યાન કોઈપણ સ્પષ્ટીકરણ આપી શકતો નથી એવો પ્રસ્તાવ અતિશયોક્તિપૂર્ણ અને અબુદ્ધિસંગત છે; હકીકતમાં તો આ દેશની કોઈપણ અદાલત સમક્ષ એવો

પ્રસ્તાવ ક્યારેય ઉદ્‌ભવ્યો પણ નથી કે રજૂ પણ કરવામાં આવ્યો નથી. ઉલટ–તપાસ હેઠળનો સાક્ષી માત્ર હકારાત્મક અથવા નકારાત્મક ઉત્તર આપવા માટે બાધ્ય કરવો જોઈએ અને ત્યારબાદ, જો કોઈ અસ્પષ્ટતા બાકી રહે, તો સાક્ષીની પુનઃપરીક્ષા થવી જોઈએ, એવો વિચાર કલ્પનાતીત છે. એટલું જ ચિંતાજનક એ છે કે આ રાજ્યની માનનીય વડી અદાલતના વિખરાયેલા અવલોકનનો અર્થ એવો કાઢવા વિદ્વાન વકીલ દ્વારા પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે કે સાક્ષી સ્વૈચ્છિક નિવેદન આપી શકતો નથી. વિરોધાભાસ અથવા ચુક, એટલે કે પોલીસ સમક્ષ આપેલા નિવેદનની સરખામણીએ, દેશના પ્રવર્તમાન કાયદા મુજબ આપવામાં આવેલ સ્પષ્ટીકરણને સ્વૈચ્છિક નિવેદન ગણી તેને પ્રતિબંધિત અથવા ગ્રાહ્ય ન ગણવાનું માનવું અસંગત અને હાસ્યાસ્પદ ઠરે. સ્પષ્ટીકરણને પ્રતિબંધિત કરતો એવો કોઈ કાનૂની સિદ્ધાંત અસ્તિત્વમાં નથી. જો સ્પષ્ટીકરણ અસંગત હોય, તો પુરાવાની મૂળવણી કરતી વખતે તેને વિશ્વસનીય ન હોવાનું માની ત્યજી શકાય; પરંતુ તેને નોંધ પર લેવા પરથી પ્રતિબંધ મૂકી શકાય નહીં. તેથી, નિવેદન નોંધણી દરમ્યાન વિદ્વાન વકીલે ઉઠાવેલા વાંધાઓ ટકાઉ નથી અને યોગ્ય રીતે નકારવામાં આવ્યા છે."

૯. અરજદારો તરફથી, મૂળ આરોપીઓના વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ડગલીયે જોરશોરથી રજૂઆત કરી કે અમારી ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રની પદ્ધતિમાં સાક્ષીને પોતાની તરફથી કોઈપણ વાત જમા કરાવવાની પરવાનગી નથી. ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ મુજબ સાક્ષીની પ્રથમ સરતપાસણી કરવામાં આવે,

ત્યારબાદ પ્રતિક્ષેપ પૂછપરછ કરવામાં આવે અને ત્યાર પછી કોઈપણ તબક્કે પુનઃપૂછપરછ કરવામાં આવે છે. સાક્ષીને તેને જે રીતે યોગ્ય લાગે તે રીતે કોઈપણ નિવેદન કરવાની કોઈ હકદારતા નથી. શ્રી ડગલીના કહેવા મુજબ, મૂળભૂત સિદ્ધાંતોના આ મહત્વપૂર્ણ પાસાને નીચલી અદાલતે નજરઅંદાજ કર્યો હતો. તેમની રજૂઆતના સમર્થનમાં તેમણે આ અદાલતના એક વિદ્ધાન એકલ ન્યાયાધીશે તા. ૨૨મી માર્ચ, ૧૯૭૯ના રોજ ફોજદારી પુનર્વિચાર અરજી ક્રમાંક ૩૪૦ સન ૧૯૭૮માં પસાર કરેલા અપ્રકાશિત હુકમ પર આધાર મૂક્યો છે (સોની ઘનશ્યામભાઈ સહુભાઈ વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય). તેઓ રજૂ કરે છે કે બચાવ પક્ષ દ્ધારા સાક્ષીને અત્યંત સરળ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હતો અને બચાવ પક્ષ સાક્ષીની પોલીસ સમક્ષની નોંધાયેલ નિવેદનથી તેનો વિરોધાભાસ દર્શાવવા ઈચ્છતો હતો. ભલે સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું હતું કે તેણે પોતાની પોલીસ સમક્ષની નોંધાયેલ નિવેદનમાં આવી હકીકત જણાવી નહોતી, તેમ છતાં તેણે પોતાની તરફથી એ સમજાવવાનો પ્રયાસ કર્યો કે આવી હકીકત પોલીસના ધ્યાન પર તે શા માટે લાવી શકી નહોતી. આને પુરાવાનું "સ્વયંપ્રેરિત પ્રસ્તુતિકરણ" અથવા "અપ્રતિભાવક સાક્ષ્ય" ગણાશે.

૧૦. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી ડાગલી રજૂ કરે છે કે આક્ષેપિત હુકમ રદ કરવો યોગ્ય છે અને નીચલી અદાલતે વાંધો નામંજૂર કરીને નોંધેલ પુરાવાનો જે ભાગ છે તે સાક્ષીના પુરાવામાંથી કાઢી નાખવો યોગ્ય છે.

૧૧. બીજી તરફ, મૂળ સૂચકના વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી પી.પી. મજમુદારે આ અરજાનો વિરોધ કરતાં રજૂઆત કરી છે કે વિદ્વાન ન્યાયાધીશે પસાર કરેલો હુકમ આંતરવર્તી હુકમ છે અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતાં આ અદાલતે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. શ્રી મજમુદાર રજૂ કરે છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે બિપિન શાંતિલાલ પંચાલ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, જે ૨૦૦૦(૨) જી.એલ.એચ., ૫૪૫ માં અહેવાલિત છે, તે કેસમાં સમજાવ્યા મુજબ પુરાવાની ગ્રાહ્યતા અંગેનો પ્રશ્ન અંતિમ તબક્કે નીચલી અદાલત દ્વારા તપાસી શકાય. તેથી, શ્રી મજમુદાર પ્રાર્થના કરે છે કે આ અરજામાં કોઈ સારત્વ ન હોઈ, તે નામંજૂર કરવામાં આવે.

૧૨. ગુજરાત રાજ્ય તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન એ.પી.પી. શ્રી એ.એન. શાહે પણ આ અરજીનો જોરશોરથી વિરોધ કરતાં રજૂઆત કરી છે કે આક્ષેપિત હુકમ આંતરિમ હુકમ છે અને તેથી આ તબક્કે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. તેથી, તેઓ પ્રાર્થના કરે છે કે આ અરજીમાં કોઈ જ તત્ત્વ ન હોવાથી તેને નામંજૂર કરવામાં આવે.

૧૩. પક્ષકારો તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા બાદ અને અભિલેખ પર ઉપલબ્ધ સામગ્રીનું અવલોકન કર્યા પછી, મારા વિચારાર્થે આવતો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે શું વિદ્વાન ન્યાયાધીશે વિવાદિત હુકમ પસાર કરવામાં કોઈ ભૂલ કરી છે.

૧૪. મારા વિચારાર્થે મારી સમક્ષ ઉદ્ભવેલો ટૂંકો, પરંતુ મહત્વનો પ્રશ્ન એ છે કે સાક્ષીને પોતે જ સાક્ષ્ય આપવાનો શું અધિકાર છે, અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, પોતાના પોલીસ નિવેદનનો સામનો કરાવવામાં આવે ત્યારે અને તેના પોલીસ નિવેદનના આધારે તેને વિરોધાભાસમાં મૂકવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે ત્યારે, નીચલી અદાલત સમક્ષ સ્પષ્ટતા કરવાનો સાક્ષીનો શું અધિકાર છે.

૧૫. હું લાભકારક રીતે “પ્રિન્સિપલ્સ એન્ડ ડાઈજેસ્ટ ઑફ ધ લો ઑફ એવિડન્સ” શીર્ષક ધરાવતી અને તે સમયના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ એમ. મોનીર દ્વારા લેખિત, તેમજ ન્યાયમૂર્તિ દેવકી નંદન દ્વારા સુધારેલી નવી આવૃત્તિ ધરાવતા એક ગ્રંથમાંથી એક અવતરણ ઉદ્ધૃત કરી શકું છુંઃ

ઉલટ–તપાસ દરમિયાન સાક્ષીને એ પૂછવામાં આવી શકતું નથી કે શું તે જાસૂસ છે કે માહિતીદાતા છે. સાક્ષી પોતાના જવાબમાં એવા નિવેદનો ઘુસાડી શકતો નથી, જે તેને પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નોના જવાબરૂપ ન હોય કે તેના જવાબોની સ્પષ્ટતા કરતાં ન હોય. તેને “સ્વયંપ્રેરિત” પુરાવો અથવા “અપ્રતિસાદી” સાક્ષ્ય કહેવાય છે, અને વિરોધી પક્ષના વકીલે તેનો પ્રવેશ વાંધો ઉઠાવી રોકવા માટે સાવચેત રહેવું જોઈએ.(नॉर्टन, ૨મી આવૃત્તિ, કલમ ૪૧૭) આ નિયમ ખાસ કરીને ઉલટ–તપાસ દરમિયાન આપવામાં આવતા જવાબો માટે વધુ કડક રીતે લાગુ પડે છે. પ્રતિકૂળ સાક્ષીને, જે પ્રશ્ન તેનો સંબંધિત ન હોય તેવા પ્રશ્નના જવાબમાં, આવા અપ્રાસંગિક મુદ્દાઓ ઠાલવવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે નહીં, અને જો તે એમ કરે તો, ઉલટ–તપાસ કરનાર પક્ષ ન્યાયાધીશની

નોંધમાંથી તે જવાબો કાઢી નાખવા માટે અરજ કરી શકે છે; ત્યારબાદ, તે વિષય પર સાક્ષીની પુનઃતપાસ કરી શકાશે નહીં, (ટેલર, & ૧૪૭૫) તેમ છતાં, પ્રોફેસર વિગમોર એવું માને છે કે જ્યાં સાક્ષી પ્રશ્નની મર્યાદા પાર કરે છે અને અપ્રતિસાદી જવાબ આપે છે, ત્યાં તે સ્વતઃ અયોગ્ય એવું કંઈ નથી. જો જવાબમાં અપ્રાસંગિક તથ્યો સામેલ હોય, તો તેને કાઢી શકાય; અને જો તેમાં પ્રસંગિક તથ્યો પ્રગટ થાય, તો માત્ર એટલા માટે કે તે વિશેષરૂપે પૂછવામાં આવ્યા ન હતા, તે ગ્રાહ્યતા ગુમાવતા નથી.

૧૬. હું જોન હેનરી વિગમોર દ્વારા કોમન લો હેઠળની નીચલી અદાલતોમાં સાક્ષ્ય અંગેના પુરાવામાંથી એક અવતરણ પણ ઉદ્ધૃત કરી શકું છું.

"૭૮૫. અનઉત્તરદાયી જવાબો. જ્યાં સાક્ષી, લખિત જુબાનીમાં હોય કે સાક્ષીપીઠ પર, પૂછાયેલા પ્રશ્નની હદ બહાર જાય છે અને એવો જવાબ આપે છે જે પ્રશ્નને અનુરૂપ નથી, ત્યાં માત્ર "પેર સે" તેમાં કંઈ ખોટું નથી. જો જવાબમાં અપ્રાસંગિક હકીકતો સમાવેશ પામે, તો તે કાઢી નાખી શકાય, અને જ્યુરીને તેને અવગણવા માટે નિર્દેશ આપી શકાય (૧૮ ઉપરોક્ત). જો તે પ્રાસંગિક હકીકતો પ્રગટ કરે, તો ફક્ત એટલા કારણે કે તે ખાસ કરીને પૂછવામાં આવી નહોતી, તે ઓછી સ્વીકાર્ય બની જતી નથી: પીકોકનો કેસ, ૯ કો. રેપ. ૭૦ બિ (૧૬૧૨): પીકોક, કમિશન સમક્ષ તપાસવામાં આવતાં, "સંપૂર્ણ સત્ય જાહેર કરવા ઇચ્છતો હતો, પરંતુ જે.એચ., જે ફરિયાદી દ્વારા પસંદ કરાયેલ કમિશનર હતો, તેણે તેને એમ કરવા દીધું નહીં, પરંતુ તેને પ્રશ્નાવલિના પ્રશ્નો સુધી કડકપણે

મર્યાદિત રાખ્યો, જેથી સત્ય પ્રગટ થઈ શક્યું નહીં": લોર્ડ ચાન્સેલર, બે મુખ્ય ન્યાયાધીશો, મુખ્ય બેરન, અને સ્ટાર-ચેમ્બર ની સમગ્ર અદાલતે તેને ગંભીર દુર્વર્તન ગણાવ્યું, "કારણ કે આ સત્ય અને અધિકારની હત્યા સમાન છે"; કમિશનરો "પ્રશ્નાવલિના શબ્દો સાથે કડકપણે બંધાયેલા નથી, પરંતુ તે પરથી સંપૂર્ણ સત્યના પ્રગટીકરણ માટે જે કંઈ આવશ્યક રીતે ઉપજે છે, તે બધાને પણ આવરી લે છે, જે પ્રશ્નાધીન વિષયને લગતું હોય......જો આવા ઉપાયોથી સત્ય દબાવી દેવામાં આવે, અને તપાસમાં ખોટું પ્રમાણિત કરવામાં આવે, તો નિર્દોષ વ્યક્તિઓને અનેકવાર દંડ ભોગવવો પડે અને દોષિતો દંડમાંથી બચી જાય, અને ન્યાય તથા અધિકાર સંપૂર્ણપણે ઉથલાવી દેવામાં આવે; કારણ કે સામાન્ય રીતે કહેવાય છે તેમ, સત્યનું દમન એ નિર્દોષનું દમન છે." અંડરવુડ વિ. ક્રે, ક્રે વિ. અંડરવુડ, ૯૪ વીટી. ૫૮, ૬૦, ૧૦૮ એટલ. ૫૧૩, ૫૧૪ (૧૯૨૦) માં પાવર્સ, ન્યાયમૂર્તિ, એ જણાવ્યું: પક્ષકાર દ્વારા આપવામાં આવેલ દરેક અનઉત્તરદાયી જવાબ અપવાદનો આધાર બનશે જ એવું નથી; એવો જવાબ માત્ર વિષયવસ્તુની દૃષ્ટિએ અયોગ્ય હોવો જ નહીં, પરંતુ એ પણ સ્પષ્ટ હોવું જોઈએ કે પક્ષકારનો ઈરાદો પ્રશ્નની હદ બહાર જવાનો અને કોઈ લાભ મેળવવાનો છે. અનઉત્તરદાયી જવાબો બાબતે વાંધાનો એકમાત્ર આધાર એ છે કે, લખિત જુબાનીના કિસ્સામાં (ઉપર નોંધાયેલા કારણસર), એવો જવાબ વિરોધી પક્ષને નવા મુદ્દા અંગે વધારાની ઉલટ-તપાસ કરવાનો હક આપી શકે છે – જે નિયમનો ઉલ્લેખ અન્યત્ર કરવામાં આવ્યો છે (૧૩૯૨ નીચે). અદાલતો એ નવીન અને અહિતકારક દાવાની પુનરાવર્તન કરવાનું બંધ કરવું જોઈએ કે "જ્યાં

જવાબ પૂછાયેલા પ્રશ્નને અનુરૂપ ન હોય, ત્યાં અરજી થતાં તેને કાઢી નાખવું અદાલતનું કર્તવ્ય છે." ઉત્તરદાયિત્વના આ વિષયને આધુનિક સમયમાં કાચી ગેરસમજૂતીઓએ એવી રીતે ઘેરી લીધો છે કે તે સત્યને દબાવવા અને પૂછપરછને શબ્દજાળના વિવાદમાં ફેરવવાની વૃત્તિ ધરાવે છે: (૧) ક્યારેક એવું કહેવામાં આવે છે કે પ્રશ્ન પૂછનાર પક્ષકાર આ આધારે વાંધો ઉઠાવી શકે, પરંતુ વિરોધી પક્ષકાર નહીં. પરંતુ એવો કોઈ ભેદ હોવો જોઈએ નહીં; જો જવાબ કોઈ સ્વીકાર્ય હકીકત આપે છે, તો પ્રશ્ને તેને આવરી લીધી હતી કે નહીં, તે બાબત વિના, તે સ્વીકાર્ય છે. કોઈ પક્ષકાર પોતાની ખાનગી હક્કદારીથી હકીકતોનો માલિક નથી. ન્યાય દ્વારા બોલાવવામાં આવેલા સાક્ષી પર કોઈ પક્ષકાર મૌન લાદી શકતો નથી. (૨) પક્ષકાર પૂછાયેલા પ્રશ્નના કારણે જ અનુત્તરદાયી નહીં પરંતુ અનુરૂપ જવાબ સામેનો વાંધો છોડી દે છે, તેની નોંધ ઉપરોક્ત ૧૮ માં લેવામાં આવી છે.

(૩) જે જવાબ પ્રતિસાદી નથી અને ગ્રાહ્ય નથી, તેવા જવાબને કાઢી નાખવાનો હક સામાવાળા પક્ષકારને છે, તે બાબત ઉપરોક્ત ૧૮ માં નોંધવામાં આવી છે; પરંતુ આ માત્ર એવો નિયમ છે કે જે તેને જવાબ પહેલાં વાંધો ન ઉઠાવવાને માફ કરે છે."

૧૭. મારું માનવું છે કે, જ્યારે કોઈ સાક્ષીને તેના પોલીસ સમક્ષના નિવેદન દ્વારા તેનું ખંડન કરવાનું પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેને પૂછાયેલા પ્રશ્નના જવાબને પૂર્ણ બનાવવા માટે તેમાં વધુ ઉમેરો કરવાનો અધિકાર છે. એવો જવાબ પણ પુરાવો છે અને મામલામાં રહેલા અન્ય પુરાવા સાથે તેની પણ વિચારણા

કરવી આવશ્યક છે. સાક્ષી નીચલી અદાલતમાં આપતું તેનું અંતિમ નિવેદન, તેણે અગાઉ સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ અથવા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ આપેલા નિવેદન સુધી મર્યાદિત રાખવા માટે અનિવાર્ય રીતે બંધાયેલો નથી. આવા અગાઉના નિવેદનમાં સાક્ષી ઉમેરો કરવો કે ઘટાડો કરવો, તે માટે સ્વતંત્ર છે, ભલે આવા ઉમેરા અથવા કાપછાંટ ઉપર જેવો પણ આક્ષેપ ઊભો થાય. આવા ઉમેરા અથવા કાપછાંટને, ઉદાહરણ તરીકે, સુધારો લાવવાનો પ્રયાસ તરીકે વર્ણવી શકાય. તે સાક્ષી તરીકે તેની વિશ્વસનીયતા ઉપર અસર પાડી શકે છે, અથવા સક્ષ્યના નિવેદનની પ્રામાણિકતા પર પણ અસર કરી શકે છે. તેમ છતાં, તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે જો એવો સાક્ષી પોતે જ આ વિસંગતિ બાબતે કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આપે, તો તેને તેવી પરવાનગી ન આપવી જોઈએ અને તેના સ્પષ્ટીકરણનો તે ભાગ તેના મૌખિક પુરાવામાં સ્વીકારવો ન જોઈએ. આવું સ્પષ્ટીકરણ સ્વીકારવા બાબતમાં વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરવો તે નીચલી અદાલતનું કાર્ય છે અને ઓછામાં ઓછું એવું સ્પષ્ટીકરણ પુરાવામાં નોંધવું જોઈએ. આવા સ્પષ્ટીકરણનું પુરાવાત્મક મૂલ્ય અંતિમ તબક્કે સમગ્ર પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે હંમેશા આંકી શકાય છે.

૧૮. મારા મત મુજબ આ સિદ્ધાંતનું વધુ કે ઓછી હદ સુધી સર્વોચ્ચ અદાલતે બિપિન શાંતિભાઈ પંચાલ વિરુદ્ધના કેસમાં (પૂર્વોક્ત) સારી રીતે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. હું આ ચુકાદાના અનુચ્છેદ ક્રમાંક ૧૩, ૧૪, ૧૫ અને ૧૬ લાભદાયક રીતે ઉદ્ધૃત કરી શકું છું.

"૧૩. જ્યારે આ રીતે ફરીથી રચના કરવામાં આવે, ત્યારે વધુ ઉત્તમ પ્રતિસ્થાપક બની શકે તેવી પ્રથા આ છેઃ પુરાવો નોંધવાની અવસ્થામાં જ્યારે કોઈ સામગ્રી અથવા મૌખિક પુરાવાની કોઈ વસ્તુની ગ્રાહ્યતા અંગે વાંધો ઉઠાવવામાં આવે, ત્યારે નીચલી અદાલત એવો વાંધો નોંધમાં લઈ શકે અને જે દસ્તાવેજ સામે વાંધો લેવામાં આવ્યો હોય તેને પ્રાથમિક રીતે કેસમાં આંક તરીકે ચિહ્નિત કરી શકે (અથવા મૌખિક પુરાવાનો જે ભાગ સામે વાંધો લેવામાં આવ્યો હોય તે નોંધ કરી શકે), અને આવા વાંધાઓનો નિર્ણય અંતિમ ચુકાદાના અંતિમ તબક્કે કરવાને આધીન રાખી શકે. જો અદાલત અંતિમ તબક્કે એવું જણાય કે આ રીતે ઉઠાવવામાં આવેલો વાંધો ટકાઉ છે, તો ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ એવો પુરાવો વિચારણામાંથી બાકાત રાખી શકે. અમારા મત મુજબ, આવો માર્ગ અપનાવવામાં કોઈ ગેરકાયદેસરતા નથી. (તથાપિ, અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે જો વાંધો કોઈ દસ્તાવેજ પર વસૂલપાત્ર સ્ટામ્પ શુલ્કની અપૂરતા સંબંધિત હોય, તો આગળની કાર્યવાહી કરતાં પહેલાં અદાલતે તે વાંધાનો નિર્ણય કરવો ફરજિયાત છે. અન્ય તમામ વાંધાઓ માટે ઉપર સૂચવેલી પ્રક્રિયા અનુસરવામાં આવી શકે છે.

૧૪. ઉપરોક્ત પ્રક્રિયા અનુસરવામાં આવે, તો તેના બે લાભ થશે. પ્રથમ, પુરાવા નોંધવાની અવસ્થામાં નીચલી અદાલતનો સમય આવા આક્ષેપો ઉઠાવવાના કારણે વેડફાશે નહીં અને અદાલત સાક્ષીઓની તપાસ ચાલુ રાખી શકશે. સાક્ષીઓને લાંબા કલાકો સુધી, નહિ તો દિવસો સુધી, રાહ જોવી પડશે નહીં.

બીજું, જ્યારે એ જ આક્ષેપને નીચલી અદાલતના અંતિમ ચુકાદા વિરુદ્ધ અપીલ અથવા પુનરીક્ષણમાં ફરીથી રજૂ કરવામાં આવે અને પુનર્વિચારવામાં આવે, ત્યારે ઉચ્ચ અદાલત તે આક્ષેપ અંગે નીચલી અદાલતે લીધેલા અભિપ્રાયની યોગ્યતા નક્કી કરી શકશે, અને તે માટે મામલો નવીન નિકાલ માટે ફરીથી નીચલી અદાલતમાં પરત મોકલવાની જરૂર પડશે નહીં. અમે એ પણ દર્શાવીએ છીએ કે આ ઉપાયથી વાદના પક્ષકારોને કોઈપણ પ્રકારની હાનિ થશે નહીં અને તેમની વ્યથા અથવા ખર્ચમાં વધારો થશે નહીં.

૧૫. તેથી, અમે ઉપરોક્ત બાબતને એવી પ્રક્રિયા તરીકે નિર્ધારિત કરીએ છીએ કે, જ્યારે પણ કોઈ સામગ્રી અથવા મૌખિક પુરાવાની કોઈ બાબતની સ્વીકાર્યતા અંગે કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં આવે, ત્યારે નીચલી અદાલતો દ્વારા તેનું પાલન કરવામાં આવે.

૧૬. હવે, હાલની અરજીના નિકાલ માટે અમે એટલું નોંધીએ છીએ કે નીચલી અદાલતને વિચારણું પૂર્ણ કરવા માટે વધુ સમય આપવાનો કોઈ અર્થ નથી. વિચારણું શક્ય તેટલું વહેલું પૂર્ણ કરવું તે નીચલી અદાલતનું કાર્ય છે. પરંતુ, અત્યાર સુધી થયેલા વિલંબના આધારે જામીન માટે અરજી કરવાનો કસ્ટડીમાં રહેલા આરોપીના અધિકારથી તેને વંચિત કરે એવું અમે કંઈપણ નહીં કરીએ. જામીન અરજીનો નિકાલ સંબંધિત અદાલત તેના પોતાના ગુણદોષના આધારે કરશે. ઉપરોક્ત અવલોકનો સાથે અમે આ અરજીનો નિકાલ કરીએ છીએ."

૧૯. હું લાભપ્રદ રીતે આ અદાલતના સ્ટેટ ઑફ ગુજરાત વિ. અશુલાલ નાનજી બિસ્નોલ અને અન્યના કેસમાં આપેલ એક નિર્ણયનો પણ ઉલ્લેખ કરી શકું છું. આ અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે પરિચ્છેદ નં. ૭, ૮, ૯, ૧૦ અને ૧૧ માં નીચે મુજબના અવલોકનો કર્યા હતા:

૭. એ સાચું છે કે અદાલતોએ ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમ દ્વારા નિર્ધારિત રીત અને પદ્ધતિ મુજબ સાક્ષ્ય સ્વીકારવું આવશ્યક છે. કોઈ પણ અદાલત ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી પ્રક્રિયા કરતાં ભિન્ન પ્રક્રિયા અપનાવી શકતી નથી; માત્ર સંબંધિત અને ગ્રાહ્ય સાક્ષ્ય જ પુરવાર કરી શકાય અને અગ્રાહ્ય અથવા અસંબંધિત સાક્ષ્ય પુરવાર કરી શકાય નહીં. ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમમાં ક્યાંય એવો નિર્ધાર નથી કે જ્યારે અસંબંધિતતા અને ગ્રાહ્યતા અંગે વાંધો ઉઠાવવામાં આવે, ત્યારે અદાલતે તેનો તરત જ નિર્ણય કરીને ત્યારબાદ સાક્ષ્યની નોંધ આગળ વધારવી. આ બાબતમાં ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમ હેઠળ કોઈ સ્પષ્ટ કે અનુમાનિત આજ્ઞા નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી. "ગ્રાહ્ય અને સંબંધિત" શબ્દપ્રયોગથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેનો અર્થ ન્યાયાધીશના વિચાર માટે ગ્રાહ્ય, અને ન્યાયાધીશ દ્વારા ચુકાદો ઉચ્ચારવા માટે ગ્રાહ્ય અને સંબંધિત એવો થાય છે. તેથી એવું નિર્ધારિત કરી શકાય નહીં કે જે નિવેદનો અથવા દસ્તાવેજો ગ્રાહ્ય અથવા સંબંધિત નથી, તેઓને નોંધ પર લઈ શકાય નહીં. ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમમાં ક્યાંય એવી જોગવાઈ નથી કે જે સામગ્રી ન્યાયાધીશને અસંબંધિત અથવા અગ્રાહ્ય લાગે, તે નોંધ પર લાવી

શકાય નહીં. જે સાક્ષ્ય અને સામગ્રી સંબંધિત અથવા ગ્રાહ્ય ન પણ હોય, તેને નોંધ પર મૂકતાં અટકાવી શકાય નહીં. વિપરીત રીતે, તેને નોંધ પર જાળવી રાખવું વધુ ઈચ્છનીય છે, કારણ કે સર્વોચ્ચ અદાલતે બિપિન શાંતિલાલ પંચાલના પ્રકરણમાં જણાવ્યું છે કે નોંધ પર તે સામગ્રી વિના અપીલીય અથવા પુનર્વિચારક્ષ અદાલત આ નિષ્કર્ષે કેવી રીતે પહોંચી શકે કે નીચલી અદાલતે પોતાની વિવેકસત્તાનો યોગ્ય ઉપયોગ કર્યો હતો કે નહીં. તેથી અનુકૂળ પ્રક્રિયા એવી હોવી જોઈએ કે સાક્ષ્યની નોંધ કરવામાં આવે, ઉઠાવવામાં આવેલ વાંધાની નોંધ મૂકાશે અને તેનો નિર્ણય અંતિમ ચુકાદા સમયે કરવામાં આવે; અને સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત બિપિન શાંતિલાલ પંચાલના પ્રકરણમાં (ઉપરોક્ત) એ જ નિર્ધારિત કરીને દિશાનિર્દેશ આપ્યો છે. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત અને દિશાનિર્દેશિત પ્રક્રિયા ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે સુસંગત છે. ન્યાયાધીશે માત્ર ગ્રાહ્ય અને સંબંધિત સાક્ષ્યને જ વિચારમાં લેવું જોઈએ, આ સિદ્ધાંતનો વિરોધ થઈ શકતો નથી, અને સર્વોચ્ચ અદાલતે બિપિન શાંતિલાલ પંચાલના ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં આ પાસા અંગે ચર્ચા કરી નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતે માત્ર એટલું જ નિર્ધારિત કર્યું છે કે ઝડપી વિચારણા માટે આવશ્યક છે કે ન્યાયાધીશે ઉઠાવવામાં આવેલા વાંધા સહિત સમગ્ર સાક્ષ્યની નોંધ કરે અને અંતિમ તબક્કે નક્કી કરે કે કઈ સામગ્રી સ્વીકારી શકાય અને ચુકાદો ઉચ્ચારવા માટે સંબંધિત ગણાવી શકાય; અને તેથી પ્રસ્તુત પરિસ્થિતિમાં, વિદ્વાન અતિરિક્ત સત્ર ન્યાયાધીશ દ્વારા સાક્ષ્ય બંધ કરી દેવાનો અને સાક્ષ્યની નોંધણીના તબક્કે જ એ નિષ્કર્ષે પહોંચવાનો કે તે નિવેદનો

સાક્ષ્યમાં અગ્રાહ્ય હતા, એવો હુકમ બિપિન શાંતિલાલ પંચાલના પ્રકરણમાં (ઉપરોક્ત) સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા દિશાનિર્દેશનો સ્પષ્ટ ભંગ કરે છે.

૮. હકીકતો દર્શાવે છે કે સાક્ષીની હજુ પૂર્ણ રીતે તપાસ થવાની બાકી છે, ફરિયાદ પક્ષને ફરિયાદપક્ષના સાહેદ –૧૬ નિષ્ણાત સાક્ષી છે એવી ઘોષણા કરવા માટેનો આધાર સ્થાપિત કરવાની તક આપવામાં આવી નથી. ફરિયાદપક્ષના સાહેદ –૧૬ દ્વારા જે જણાવાયું છે તે તેની લાયકાત તથા આરોપીઓને તેની સમક્ષ હાજર કરવામાં આવ્યા હતા અને આરોપીઓમાંથી એકે લાઈ ડિટેક્શન ટેસ્ટ માટે જવા સંમતિ આપી હતી, એટલું જ છે. હવે, આ તબક્કે, સાક્ષી આગળ નિવેદન આપે તે પહેલાં જ બચાવ પક્ષ અને અદાલતે એ નિષ્કર્ષે ઝંપલાવ્યું કે ફરિયાદપક્ષના સાહેદ –૧૬ દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનો ગ્રાહ્ય નથી અને તેથી વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજે તેની સાક્ષી બંધ કરી દીધી હતી. અહીં સુધી કે, જે નિવેદનોને અસંગત અને અગ્રાહ્ય ગણવામાં આવ્યા હતા, તેમને પણ નોંધપોથી પર લાવવા દેવામાં આવ્યા નહોતા અને તેથી, બિપિન શાંતિલાલ પંચાલના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે જેવી આશંકા વ્યક્ત કરી હતી, તેવી જ સ્થિતિ આ કેસમાં ઊભી થઈ છે કે આ અદાલત નીચલી અદાલતે અગ્રાહ્ય ગણાવેલી સામગ્રીથી વંચિત રહી ગઈ છે. તેથી, આ હુકમ પણ રદ કરવામાં આવવો જરૂરી છે.

૯. હવે કાયદો સુસ્થાપિત છે કે જે આદેશો અંતે પક્ષકારોના હકોને અસર કરે છે તે અંતિમ આદેશો ગણાય છે, ભલે તે અંતરિમ તબક્કે પસાર કરવામાં આવ્યા હોય, આવા આદેશો વિરુદ્ધ પુનરાવર્તન અરજી ટકાઉ છે. પડકારાયેલ હુકમ નિશ્ચિતરૂપે મુદ્દાની જડ સુધી પહોંચે છે અને વિદ્વાન અતિરિક્ત સત્ર ન્યાયાધીશે પી.ડબ્લ્યુ.–૧૬નું પુરાવું બંધ કરી દીધેલ હોવાથી, તે ફરિયાદ પક્ષના હકોને અંતિમ રીતે અસર કરે છે અને તેથી પડકારાયેલ હુકમને અંતરિમ હુકમ કહી શકાય નહીં.

૧૦. ઉપર ચર્ચાયેલ બાબતોના પ્રકાશમાં, નિવેદનો બાહ્ય–ન્યાયિક કબૂલાત તરીકે સંબંધિત છે કે અસંબંધિત છે તે અંગે ગુણદોષના આધારે રજૂ કરાયેલી દલીલો પર આ તબક્કે આ અદાલત દ્વારા કોઈ નિર્ણય કરવાની આવશ્યકતા નથી. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ નિર્દેશ મુજબ તેનો નિર્ણય નીચલી અદાલત કરશે.

૧૧. મામલાના આ દષ્ટિકોણથી, પડકારાયેલ હુકમ રદ કરતાં, નીચલી અદાલતને આ દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે તે ફરિયાદપક્ષના સાહેદ – ૧૬ના પુરાવાનું નોંધણું જે તબક્કે બંધ કરવામાં આવ્યું હતું તે તબક્કેથી ફરી શરૂ કરે. નીચલી અદાલત ફરિયાદ પક્ષને ફરિયાદપક્ષના સાહેદ ૧૬ને લાઈ ડિટેક્શન ટેસ્ટમાં નિષ્ણાત સાક્ષી તરીકે સ્થાપિત કરવા માટે જરૂરી આધાર મૂકવાની તક આપશે. નીચલી અદાલત ફરિયાદ પક્ષને લાઈ ડિટેક્શન ટેસ્ટ સંબંધિત માહિતી અને સામગ્રી અભિલેખ પર મૂકવાની તક પણ આપશે. જો ફરિયાદ પક્ષ આ

સાક્ષીને નિષ્ણાત તરીકે રજૂ કરે, તો તે માટે જરૂરી આધાર સ્થાપિત કરવાનો ફરજિયાત કર્તવ્ય ફરિયાદ પક્ષનો રહેશે. જો પુરાવાનું નોંધણું સંબંધિત અથવા આ સાક્ષી કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવનાર કોઈ દસ્તાવેજ સંબંધિત કોઈ વાંધો પક્ષકારોમાંથી કોઈ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવે, તો નીચલી અદાલત સર્વોચ્ચ અદાલતે બિપિન શાંતિલાલ પંચાલના કેસમાં આપેલા દિશાનિર્દેશ મુજબ તેનો નિર્ણય કરશે.

૨૦. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે પોતાના રીતે કાનૂનની યોગ્ય સ્થિતિ સમજાવવા માટે વિશેષ પ્રયત્ન કર્યો છે અને મારા મત મુજબ, પડકારાયેલ હુકમ પસાર કરતી વખતે, બચાવ પક્ષના હિતનું રક્ષણ થાય તે માટે પૂરતી સાવચેતીઓ અપનાવી છે.

૨૧. પડકારાયેલ હુકમના પરિચ્છેદ નં. ૧૩ માં, માનનીય ન્યાયાધીશે અવલોકન કર્યું છે કે "સાક્ષીને સ્પષ્ટીકરણ રજૂ કરવાની મંજૂરી ન આપવી અને કોઈ સ્પષ્ટીકરણને તેને મહત્વપૂર્ણ સુધારો માનીને વિશ્વાસપાત્ર ન ગણવું, એ બંને બાબતો સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે".

૨૨. મારા મત મુજબ, પડકારાયેલો હુકમ પસાર કરતી વખતે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ દ્વારા કોઈ ગેરકાયદેસરતા કરવામાં આવી હોવાનું કહી શકાય તેમ નથી. હું માત્ર એટલું સ્પષ્ટ કરું છું કે, સાક્ષીને તેના પોલીસ નિવેદન દ્વારા વિરોધાભાસમાં મૂકતી વખતે, સાક્ષીએ આપેલ સમજાવટના પુરાવાકીય મૂલ્ય અંગે બચાવ પક્ષને નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ સમક્ષ દલીલ કરવા

માટે ખુલ્લું રહેશે. આવા પુરાવાકીય મૂલ્યનો વિચાર, નોંધ પર રહેલા સમગ્ર પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે, અંતિમ તબક્કે નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ દ્વારા કરવામાં આવશે.

૨૩. ઉપરોક્ત કારણોસર આ અરજી નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૨૪. મુખ્ય અરજીમાં પારિત થયેલા હુકમને ધ્યાનમાં લેતા, સંબંધિત ક્રિમિનલ મિસેલેનિયસ એપ્લિકેશન ક્રમાંક ૧૧૮૫૧ સન ૨૦૧૪ નિરર્થક બની ગઈ છે અને તેથી, તેની તદનુસાર નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(જે.બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

The translation of this judgment has been provided by M/s Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.